

Orosz László

Tudomány és politika. Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar–német tudománypolitikai kapcsolatokban.

A Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének Kiadványai, 8. köt.

Budapest, Ráció Kiadó, 2014. 468 oldal

A két világháború közötti magyar kulturális politika egyik fontos eleme volt az önálló magyar tudománypolitika tartalmi és formai feltételeinek megteremtése. Ennek jegyében Klebelsberg Kuno kultuszminisztersége idejétől kezdve sorra alakultak azok a magyar intézetek és kollégiumok az európai fővárosokban, amelyek működésének célja a magyar szellemi, művészeti és tudományos élet értékeinek és eredményeinek bemutatása volt. A nyugati – az Elbától Keletre nem is tekintő – tudományos világ képviselői közül sokan ugyanis úgy vélték, hogy a magyar kulturális, illetve tudományos teljesítmények nem önálló eredmények, hanem a német (vagy a szláv) művelődési és szcienciális világnak a részeként értelmezendők. A magyar tudománypolitikai törekvések ezen tendenciák ellensúlyozására irányultak a Horthy-korszakban.

Mindez annak fényében elgondolkodtató, hogy Magyarország egyik legfontosabb diplomáciai, gazdasági és stratégiai partnere a két háború között Németország volt (amely sajátos módon a tudománypolitika számára rivális „hatalom”), s hazánk legnagyobb nemzetiségének az ország lakosságának mintegy tíz százalékát kitevő németség számított.

A fentiekben vázolt tudománypolitikai kontextusban különösen érdekes Fritz Valjavec (1909–1960) történelmi munkássága. A Bécsben született, de Versecen és Budapesten szocializálódott, anyai ágon bánáti dunai sváb származású – később a müncheni és berlini egyetem is oktató – kutató a németség délkelet-európai kultúrkapcsolatait vizsgálta, s vált az 1930-as évekre a müncheni Südost-Institut emblematikus munkatársává, s a Südost-Forschungen folyóirat megálmodójává, megvalósítójává és programadójává. A Hitler vezette Nemzetiszocialista Német Munkáspártba belépett – sőt egy időben SS-tagként is szolgált – Valjavec két világháború közötti magyar tudománypolitikai kapcsolatait tekintette át alap kutatásokra épülő és példás akkurátussággal összeállított hiánypótló monográfiájában Orosz László, a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársa, a Közép-európai Közlemények rendszeres szerzője.

Orosz László könyvének témaválasztása több szempontból is izgalmas és provokatív. Egyrészt nagy kihívás a történelemnek egy történelmi életműnek, szakmai programnak, s az ahhoz kapcsolódó iskolának a bemutatása úgy, hogy az ne unalmas és a szélesebb érdeklődő közönség számára érdektelen historiográfiai fejtegetésként argumentálódjon. Ezt Orosz László olvasmányos stílusú és minden – látszólag apró – részletre kitérő értekező prózája szerencsésen és szépen áthidalta. Másrészt az 1930-as–1940-es években mind a magyar, mind a német történetpolitika – és politikátörténet – egészen nyíltan aktuális politikai – ha nem is mind

konkrét pártpolitikai, de tágabban értelmezett nemzetpolitikai – célok szolgálataiban állott. A kötet szerzője ezzel is bátran és pártatlanul foglalkozott – s tette mindezt rendkívül széles forrásbázisra alapozva.

Orosz László úgy véli – derül ki könyvéből –, hogy Valjavec össz németi célokat szem előtt tartva végezte kutatásait a kárpát-balkáni régió németiségének történetéről, s nem a nemzetiszocialista faji eszme „tudományos kiszolgálásával”, hanem a dunai németiség (vagy ahogy leírta és vizsgálta ezt az etnikai csoportot: a délkelet-európai németiség) identitásörzésének igényével dolgozott. Két háború közötti munkásságával a térség német nemzetiségű csoportjainak a német nemzethez való tartozását kísérte meg igazolni, ezzel pedig – nem is titoltan – alátámasztva, hogy a politika „segédcsapataként” tekintett a történettudományra. Ez a történetpolitikai alapállás teljes mértékben ellentétes volt azokkal a hazai tudománypolitikai megfontolásokkal, amelyek a történelmi Magyarország hagyományaira hivatkozva a magyar politikai nemzet koncepciója alapján igyekeztek aládúcolni a neonacionalimust és a Szent István-i állameszmét, mint politikai víziót.

Orosz László csaknem félezer oldalas monográfiája három részből áll. Az első egység Valjavec életútját tekinti át, amely kapcsán kiemelendő, hogy a szerző jó érzékkel hangsúlyozza: a tudós bánati élményei hozzájárultak interetnikus szemléletének kialakulásához, s így mintegy „belülről” – és nem elhanyagoló módon, a magyar nyelv ismeretében – fogalmazhatta meg tudományos téziseit. A könyv második fejezete Valjavec magyarországi tudományos kapcsolatrendszerének áttekintését adja, külön tárgyalva és részletesen bemutatva Mályusz Elemérrel való nexusát. A kötet függelékében kettejük levelezésének szövege (amely mind németül, mind magyar fordításban olvasható itt) mellett Valjavec magyar levelezőpartnereinek adattára is helyet kapott, amelyek forrása a jelenleg (2002 óta) a müncheni Bajor Állami Főlevéltárban őrzött Valjavec-hagyaték. Ebben nem csak a korszak meghatározó történésének, Szekfű Gyulának a levelei találhatóak, hanem „vidéki” magyar tudósok – mint például a szegedi egyetemen professzorkodó Zolnai Béla és Schmidt Henrik – iratai is.

Orosz László könyvének nagy erénye a pártatlanul gazdag filológiai háttér, amelyet nagyszabású németországi (müncheni, berlini, koblenzi, würzburgi) és magyarországi levéltári kutatás alapozott meg. A kötet nem pusztán Fritz Valjavec életművének első alapos magyar nyelvű feldolgozása, de hasznos hozzájárulás a történettudomány egyik fontos elméleti kérdésének – a tudomány és a politikai kapcsolatának – huszadik századi vizsgálatához is.

ismerteti: Miklós Péter